

О. О. Полумисна

Постать Т. Шевченка на сторінках „Украинской жизни”

Останнім часом актуальними стали дослідження певних періодичних видань кінця XIX– початку XX століття („Рідний край”, „Літературно-науковий вісник”, „Правда” та ін.), зокрема їхньої ролі у літературному жит-

ті України. На той час періодика, на сторінках якої відбивалося суспільно-політичне, економічне та літературне життя, була єдиним джерелом знань про нього. Велику роль в ознайомленні читача з українськими питан-

нями відіграв український російськомовний журнал „Украинская жизнь”. Майже всі важливі для України події знайшли свій відбиток на сторінках цього журналу. Серед них – відзначення українцями кількох пам’ятних дат, присвячених Т.Г. Шевченку. У 1911 році це були 50-ті роковини його смерті, у 1914 – 100-річчя з дня народження видатного письменника. У містах України та Росії влаштовували літературно-музичні вечори пам’яті Т. Шевченка. Багато російських та українських журналів і газет, у супереч намагаючись деяких українофобських видань („Новое время”, „Московские ведомости”), друкували статті або повністю присвячували номери літературній і художній творчості митця. Згодом їх перелічив публіцист і літературний критик журналу „Украинская жизнь” Л. Бурчак у статті „Столетие со дня рождения Шевченка в откликах украинской и русской печати”: журнали „Вестник Европы”, „Заветы”, „Голос Минувшего”, „Русское Богатство”, „Северные Записки”, „Рілля”, „Маяк”, „Киевская Мысль”, „Приазовский Край” та ін. Таким чином, незважаючи на заборону, майже вся російська та українська преса згадала про ювілей видатного українського поета. Л. Бурчак зробив позитивний висновок про те, що „...состоялось, несмотря ни на что” [2:83].

Метою цієї статті буде огляд окремих статей із журналу „Украинская жизнь”, присвячених річницям Т.Г. Шевченка, проаналізувавши які ми матимемо уявлення про ставлення тогочасної української інтелігенції до особистості поета.

Всього на сторінках „Украинской жизни”, починаючи з 1912 і закінчуючи 1917 роком, було надруковано близько 50 статей і заміток, присвячених творчості Т. Шевченка, які можна розділити на декілька тематичних груп.

По-перше, біографічні статті, які дають нам уявлення про певні етапи життя поета. Ґрунтовною у цьому плані є студія Ф. Матушевського „Т.Г. Шевченко. (Жизненный путь поэта)”. Автор детально описав складний життєвий шлях поета „от жалкого удела крепостного раба до храма славы и бессмертия” [9:10]. Сюди можна віднести й статтю „Шевченко в своем дневнике” [5] С. Єфремова, який вважав цей щоденник одним із найцінніших біографічних матеріалів про поета (тут письменник відзначав кожен день свого життя з 12 червня 1857 року по 20 травня 1858 року), та статтю „Отправление Т.Г. Шевченка в ссылку” публіциста, який друкувався під псевдонімом И. В остан-

ній згадані нові архівні документи, що вперше були опубліковані в „Украинской жизни”. У них йшлося про наказ імператора направити Шевченка „рядовым в отдельный оренбургский корпус, под строжайший надзор, с запрещением писать и рисовать...” [6:96]. Ф. Матушевський у своїй статті „Т.Г. Шевченко в исторической обстановке” зробив короткий огляд тих історичних обставин, на ґрунті яких творив поет. Його погляди, переконаний автор статті, не лише відповідали ідеям століття, а й змогли піднятися над ними „на такую высоту, на какой он стоял, как провозвестник возрождения украинского народа” [8:89].

В „Литературной летописи” журналу „Украинская жизнь” керівництвом Наукового товариства імені Шевченка було навіть оголошено конкурс на створення кращої біографії Т. Шевченка, в якій, крім історії життя поета, повинна була бути і детальна характеристика його творчості.

Другу групу статей можна назвати суспільно-політичними, в яких йшлося про роль Шевченка у діяльності Кирило-Мефодіївського братства та журналу „Основа”: „Шевченко и украинское общество 60-х годов” [13] С. Русової та студія А. Грушевського „Литературные планы и надежды Кирилло-Мефодиевского братства”, де автором було відзначено, з яким задоволенням „братчики” зустрічали кожен новий твір і „какую громадную роль отводили творчеству Шевченка в общем ходе развития украинской литературы” [3:74].

Нарешті, третьою, найбільш багатоплановою, є група статей, присвячених літературній і художній творчості митця, його місцю в літературі Російської імперії, Європи в цілому й України зокрема. Їх можна поділити на статті, присвячені компаративістським дослідженням поетичних творів Шевченка з творами кращих представників російської літератури: статті Л. Мельникова „Шевченко и Гоголь”, М. Сумцова „Пушкин и Шевченко”, Ф. Матушевського „Общественные и литературные влияния в первом периоде творчества Т.Г. Шевченка”.

Так, Ф. Матушевський вказує на те, що у своїх творах Т. Шевченко орієнтувався на „славянофильство с преобладающим характером романтизма и на западничество с преобладающим характером реализма” [7:19]. Це пояснюється критиком, з одного боку, впливом „Історії Русів”, у якій переважали політичні мотиви, з іншого – впливом поезій польсько-українських письменників,

у яких соціальні мотиви були практично відсутні. Саме тому народні маси майже не згадувалися у ранніх творах Шевченка і з'явилися тільки у "Гайдамаках". Автор статті вказує на те, що "следы влияния польско-украинской поэзии особенно заметны на исторических поэмах Шевченка первого периода его литературного творчества» [7:27].

М. Сумцов відзначив деякі вірші Шевченка, які були написані під впливом поезій Пушкіна. Він порівнює „Циган” Пушкіна з Шевченківською поемою „Відьма”, а „Братьев разбойников” з поемою „Варнак”, і робить висновок, що все написане Шевченком під впливом Пушкіна „вышло слабым и вялым» [15:87].

У статті „Шевченко і Гоголь” Л. Мельников проводить паралелі між двома геніальними представниками української літератури, творчість одного з яких (Гоголя) була спрямована на служіння російській літературі, інший же (Шевченко) оспівав українську народність, задля якої віддав усе своє життя. Дослідник вбачав відмінність уже в перших їхніх літературних спробах. Дуже критичними є судження автора щодо постаті Гоголя. Л. Мельников вказував на те, що „Гоголь был центрист, ратоборец всероссийской государственной идеи; в то время как Шевченко являлся полной ему противоположностью, будучи автономистом-федералистом и свободомыслящим демократом” [10:101]. Але, незважаючи на ці відмінності, між письменниками існувала симпатія, у Шевченка вона доходила навіть до поклоніння перед Гоголем. Дуже часто ім'я Гоголя згадувалося у щоденнику та листуванні Т. Шевченка. Л. Мельников захоплювався тим, що Шевченко, незважаючи на заклик Гоголя писати мовою Пушкіна, довів, що „рядом с великим языком Пушкина существует и может существовать и развиваться другой великий язык – язык Шевченка” [10:104].

Ще одним джерелом літературних впливів на поезію Т. Шевченка критики називають Біблію. Це з повною силою відображено в статті М. Славінського „Шевченко и Библия”. Автор зазначає, що письменник „дважды, в моменты тяжелых душевных кризисов открыто погружался в библейскую стихию в поисках мира взволнованной души своей” [14:33]. Вперше це сталося у 1845 році, коли письменник, приїхавши в Україну із Петербурга, побачив її тяжке становище. Саме до цього періоду належить переклад десяти псалмів Давида, в яких Шевченко „ропщет на Бога за то, что Им допущены злые дела на

земле” [14:34]. Цей період почався віршем „Три літа” і закінчився „Заповітом”, в якому „впервые утверждено Шевченком неотъемлемое от его поэзии, но сложившееся под глубоким влиянием Библии („Бог и Израиль”) отождествления дела украинского освобождения с делом Божиим” [14:34]. З часом, твердить автор статті, поет змінюється і з під його пера з'являються більш спокійні твори – „Лілея”, „Русалка”. Вдруге Шевченко звертається до Біблії, будучи на засланні. На цей час припадає, за словами М. Славінського, „ряд новых поэтических формул, ретроспективно, но ярко освещающих пройденный его творчеством путь” [14:36]. Одна з цих формул: „Ми не раби його, ми – люде!” [14:36]. Це друге звернення Шевченка до Біблії характеризується мимовільною українізацією біблійних мотивів. З особливою силою, вважає М. Славінський, українізація відбилася в поемі „Марія”. Світовий образ Діви-Матері „переломился в украинской среде и приобрел украинские черты, не потеряв ни одной черты общечеловеческого значения” [14:36].

До наступної історико-літературної групи можна віднести статті М. Данька „Национальный момент в произведениях Шевченка”, В. Пічети „Неволя” в творчестве Т.Г. Шевченка” [12], М. Богдановича „Краса и сила (Опыт исследования стиха Т.Г. Шевченка)”. М. Данько у своїй студії „Национальный момент в произведениях Шевченка” вказує на одну з ознак, завдяки якій творчість Шевченка досягла таких вершин, – це національний момент. Для розвитку національної психіки Шевченко зробив надзвичайно багато: він був першим українським письменником, який був так тісно пов'язаний з народом. Автор статті вважає, що Шевченко „создал крепкий фундамент национальной независимости украинской литературы, связав ее органически неразрывными узами с основами жизни украинского народа” [4:14]. До творів з яскраво вираженою національною основою М. Данько відносить такі, як „Гайдамаки”, „Кавказ”, „Сон”, „Великий Лях” і т.п. Таким чином, зазначає дослідник, минуле України у творах Шевченка злилось із теперішнім, а разом з тим відкрилась „...бесконечная перспектива национального будущего” [4:14].

На сторінках „Украинской жизни” була навіть зроблена спроба проаналізувати властивості вірша українського генія та з'ясувати засоби поетичного впливу, якими цей вірш володіє. Цьому питанню присвячена стаття М. Богдановича „Краса и сила (Опыт исследования стиха Т.Г. Шевченка)”. Автор статті

вказує на те, що Шевченко завжди тримався „пушкинского четырехстопного ямба и столь обычного в украинской народной поэзии семистопного хорей с цезурой после четвертой стопы (С этого метрического пункта Шевченко всегда начинал новую строку, разбивая таким образом стих на две части)» [1:40]. Ці розміри мали перевагу у віршах Шевченка, охоплюючи собою майже дев'ять десятих всієї їх кількості.

На сторінках „Украинской жизни” також були розміщені рецензії на збірки, присвячені творчості Т.Г. Шевченка. Перша – написана С. Петлюрою на „Сборник, посвященный памяти Тараса Григорьевича Шевченка”, друга є рецензією публіциста, який друкувався під псевдонімом Л.А., на книгу С. Єфремова „Шевченко”. Третя – це рецензія С. Єфремова на дослідження К.З. Тихоновича „Рай и ад в поэзии Т.Г. Шевченка (Чувство природы и основные мотивы его творчества)”.

Крім літературних, Шевченко зазнав ще й художніх впливів, які становлять ще один розділ названої нами класифікації. Так, К. Шероцький, який публікувався у журналі під псевдонімом К.Ш., у своїй статті „К. Брюллов и Т. Шевченко” вказує на величезний вплив К. Брюллова на формування естетичних поглядів Т. Шевченка. Саме Брюллов звернув увагу на художній талант Шевченка, викупив поета з кріпацтва і допоміг при вступі до академії мистецтв. Постійно перебуваючи у майстерні Брюллова, Шевченко перейняв у нього художні погляди, копіюючи деякі роботи Брюллова („Бахчисарайский фонтан”, „Итальянки у колодца”, „Осада Пскова” та ін.). Автор даної статті робить висновок, що „школа Брюллова привила Шевченку очень неестественную трактовку сюжета („Катерина”), неуклюжую композицию, предвзятое отношение ко всему, что не подходило к художественному классическому канону академии, где Брюллов был Богом» [16:57]. Лише будучи на засланні, Шевченко побачив „всю ложь внутренних ему Брюлловым теоретических художественных построений” [16:57], та розширював свій світогляд незалежно від Брюллова та академії, малюючи природу такою, якою він її бачив. К.Ш. розділив діяльність Т. Шевченка на два періоди: академічний (брюлловська школа живопису) та вигнанський (вплив Рембрандта). Автор статті зазначає, що при всіх цих впливах Шевченко був і залишається самотнім художником і „заслуги Шевченка в искусстве, особенно в области гравюры, остаются немаловажны-

ми” [16:57]. Детальний аналіз гравюр Шевченка здійснив публіцист „Украинской жизни” К. Шероцький.

Цікавою була стаття „К драме жизни Шевченка”, написана С. Петлюрою до 51-ї річниці смерті письменника, в якій розкривалась геніальність, і в той же час самотність поета. У ній автор називав життя митця „тягостной и мучительной драмой” [11:7], і найбільш драматичним було те, що Шевченко весь час був самотнім. С. Петлюра вказує на особливу самотність – як поета, як художника. Для сучасників Шевченко був „откровением свыше”, „небесным светильником” [11:11]. Таким чином, об'єктивної оцінки своєї творчості поет не міг дочекатися. Хоча, за словами Петлюри, „в этих указаниях Шевченко безусловно нуждался” [11:11]. С. Петлюра наводить слова із „Кобзаря”, в яких ми бачимо невпевненість Т.Г. Шевченка у своїх силах: „Мій Боже милий, як хотілось, щоб хто-нибудь міні сказав хоч слово мудре, щоб я знав, для кого я пишу, для чого...” [11:13]. У кінці свого дослідження С. Петлюра зазначає: „...нет мук сильнее муки слова, и нет более острого и ущемленного сознания, как сознание своего одиночества” [11:15].

Деякі статті і замітки у журналі було присвячено обговоренню проекту пам'ятника Т. Шевченку: „Памятник Т.Г. Шевченку” С. Буди, „Проекты памятника Шевченку в Киеве” С. Глаголя, „О памятниках. (По поводу проекта памятника Шевченку Н. Андреева)” Чужого і замітки в рубриках „На Украине и вне ее” та „Литературная летопись”, в яких відтворено позитивне та негативне ставлення представників російської та української інтелігенції до встановлення пам'ятника видатному поету України.

Чимало заміток, надрукованих в „Украинской жизни”, розповідали про ставлення іноземної преси до постаті Т. Шевченка. Наприклад, як дізнаємося з рубрики „Литературная летопись”, хорватський журнал „Дот” розмістив на своїх сторінках переклади віршів Шевченка під заголовком „Пісні видатного українського поета-селянина”. З особливим зацікавленням до особи Шевченка ставилася німецька преса. Так, за інформацією „Украинской жизни”, в німецькому альманасі „Xenien Almanach” за 1913 рік подано репродукцію „Автопортрета Шевченка”, до того ж видавництво Xenien у 1912 році видало збірку вибраних віршів Шевченка, а в німецькій газеті „Wiener Zeit” була розміщена бібліографічна замітка проф. Л. Шредера з приводу виданого на той час перекладу ні-

мецькою мовою автобіографічного твору Шевченка „Художник” та інше. Ці згадки про Шевченка в іноземній пресі, як намагалася довести редакція „Украинской жизни”, свідчили про особливе ставлення до українського поета, вказували на величезне значення Т. Шевченка як для української, так і для світової літератури.

Таким чином, здійснений огляд статей „Украинской жизни”, присвячених творчості Т. Шевченка, дозволяє зробити висновок про значний інтерес журналу до постаті українсь-

кого поета. З цією метою використовувалися різні жанри – від літературно-критичних студій до інформаційних статей і заміток. Ми ці статті умовно класифікували на біографічні, суспільно-політичні, компаративістські та історико-літературні. У своїй сукупності вони давали загалом об’єктивну й стереоскопічну картину як тодішнього розуміння творчості великого українського поета, так і ставлення (офіційного і неофіційного) до його ролі й місця в українській і навіть європейській культурі.

Література

1. Богданович М. Краса и сила // Украинская жизнь. – 1914. – № 2. – С. 39–48. 2. Бурчак Л. Столетие со дня рождения Шевченка в откликах украинской и русской печати // Украинская жизнь. – 1914. – № 3. – С. 69–83. 3. Грушевский А. Литературные планы и надежды Кирилло-Мефодиевского братства // Украинская жизнь. – 1914. – № 2. – С. 68–76. 4. Данько М. Национальный момент в произведениях Шевченка // Украинская жизнь. – 1914. – № 2. – С. 11–17. 5. Сфремов С. Шевченко в своем дневнике // Украинская жизнь. – 1914. – № 2. – С. 58–67. 6. П. Отправление Т.Г. Шевченка в ссылку // Украинская жизнь. – 1912. – № 2. – С. 96–98. 7. Матушевский Ф. Общественные и литературные влияния в первом периоде творчества Т.Г. Шевченка // Украинская жизнь. – 1916. – № 2. – С. 16–35. 8. Матушевский Ф. Т.Г. Шевчен-

ко в исторической обстановке // Украинская жизнь. – 1914. – № 2. – С. 77–89. 9. Матушевский Ф. Т.Г. Шевченко. (Жизненный путь поэта) // Украинская жизнь. – 1914. – № 2. – С. 5–10. 10. Мельников Л. Шевченко и Гоголь // Украинская жизнь. – 1914. – № 2. – С. 90–105. 11. Петлюра С. К драме жизни Шевченка // Украинская жизнь. – 1912. – № 2. – С. 7–15. 12. Пичета В. „Неволя” в творчестве Шевченка // Украинская жизнь. – 1914. – № 2. – С. 24–31. 13. Русова С. Шевченко и украинское общество 60-х годов // Украинская жизнь. – 1913. – № 2. – С. 35–53. 14. Славинский М. Шевченко и Библия // Украинская жизнь. – 1914. – № 2. – С. 32–38. 15. Сумцов М. Пушкин и Шевченко // Украинская жизнь. – 1917. – № 3–6. – С. 84–87. 16. Шероцкий К. К. Брюллов и Т. Шевченко // Украинская жизнь. – 1913. – № 2. – С. 54–59.

АННОТАЦИЯ

В статье сделана попытка классификации материалов, посвященных творчеству Т. Шевченка на страницах журнала „Украинская жизнь” (1912–1917), и сделан вывод о том, что наиболее показательными были публикации, соответствующие следующим рубрикам: биографические, общественно-политические, компаративистские и историко-литературные.

SUMMARY

An attempt to classify the materials devoted to the creative work of T. Shevchenko published in „Ukrayinskaya zhyzn” magazine is made in the given article. A conclusion is made that the most characteristic were publications corresponding to such topics as biography, social and political life, comparative, historic and literary investigations.